

старому селі», «Веселковий передзвін», «Твоя вишиванка», «Гуцульська бринза»); 4) проведення реконструкцій та показів народних костюмів.

Загалом традиційний народний одяг Закарпаття є яскравим самостійним історико-етнографічним явищем, однією із складових загальноукраїнської традиційно-побутової культури.

*Булгакова Людмила к. і. н.,
ст. науковий співробітник НАН України,
ст. н. працівник МЕХП
ІН НАН України м. Львів*

КОЛЕКЦІЯ ВИШИВКИ МУЗЕЮ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. Т.Г. ШЕВЧЕНКА: ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ІСТОРІЇ

З відкриття Музею Наукового товариства ім. Шевченка пройшло 120 років [9]. Ініціатором заснування музею була Етнографічна комісія, а рішення про його створення було ухвалено 1895 року Відділом (правлінням) НТШ [22]. З моменту створення цього культурно-наукового осередку і до сьогодні не змінилася сама суть української культури, яка була і залишається надбанням слов'янських народів, і не лише. Сьогодні, коли стоїть питання про формування загальноєвропейського культурного простору, просвітницькі та наукові заслуги українських етнографів, які були у витоків ідеї організації музейної збірки пам'яток української культури залишаються й надалі вагомими. Історія розпорядилася таким чином, що значна кількість унікальних експонатів, які були зібрані понад 100 років тому сподвижниками українського музейництва у Львові, зберігаються в Музеї етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (далі Музей ЕХП) [12].

Друга половина ХІХ ст. стала епохою великих міжнародних виставок: початок цій традиції поклала виставка 1851 р. в Кришталевому палаці у Лондоні; далі відбулися Паризькі всесвітні виставки (1867, 1878, 1889) і Перша етнографічна виставка Росії 1867 року до участі у влаштуванні якої був залучений Яків Федорович Головацький [13, С.12 – 45]. Важливим компонентом таких виставок, поряд з демонструванням технічних досягнень та наукових винаходів, був показ культури різних етносів, здійснений шляхом експонування манекенів у традиційному одязі та окремих пам'яток матеріальної культури.

Ідея організації першої етнографічної виставки в Східній Галичині була тісно пов'язана з європейськими виставками і в першу чергу із Всесвітньою виставкою у Відні 1873 року. Вже через рік 1874 року у Львові відкривається Міський промисловий музей. Відома дослідниця етнографічного музейництва в Україні Г.А. Скрипник відзначила, що: «Важливою віхою в історії музейництва на Західній Україні стала також Львівська крайова виставка, що відбулася у 1894 р. <...> [25, С. 92.]. Куратором експозиції українського Етнографічного

відділу виставки був Володимир Шухевич, який згодом прийматиме активну участь у діяльності Музею НТШ, зокрема у комплектуванні його колекцій народного мистецтва Гуцульщини. Про історію створення Музею НТШ надруковано чимало наукових розвідок, зроблено належну оцінку збірки найдавнішого академічного музею в Україні. Ми зупинимось на характеристиці та значенні одного сегмента музейної збірки – колекції традиційної української вишивки.

Музей ЕХП отримав у спадок від Музею НТШ біля 14 000 зразків народної вишивки майже з усіх історико-етнографічних регіонів України [23]. Огляд хроніки Музею НТШ дозволяє відстежити динаміку комплектування колекції народної вишивки та осіб, причетних до того.

У тимчасовому каталозі Музею НТШ перед початком Першої світової війни було зазначено 14 120 пам'яток археології та етнографії. У відділі етнографії, зокрема у частині етнографії Галичини й Східної України нараховувалося 6 778 предметів [5, С.208], станом на кінець 1919 р. – 9 248 одиниць зберігання [19, С. 150], серед яких вагому частину склали зразки вишивок.

Серед отриманих впродовж 1909 – 1910 рр. пам'яток з Київщини, Полтавщини, Чернігівщини та Поділля надійшло 11 фрагментів вишитих подолків підризників із облачення 18 ст. чернігівських священників; 43 картонних планшети із нашитими зразками вишивок із Поділля і 86 – із Полтавщини [27, С. 32]. Відомо, що у 1909 році священник о. Вержбицький передав зразки вишивки шовком 18 ст., 30 картонних планшетів із зразками подільської та полтавської вишивки [26, С. 46]. Того ж року від українського товариства «Жіноча громада» у Львові було передано колекцію зразків відшитих із традиційних вишивок членами «Клубу русинок» [7, С. 420].

У 1911 році М. Грушевський та М. Біляшівський за одержану Музеєм НТШ від Галицького сейму грошову допомогу (2 000 корон) поповнили збірку цінними експонатами, зокрема, в Києві було куплено 152 пам'ятки, серед яких – 43 зразки народної вишивки із Наддніпрянщини [27, С. 32].

1912 року члени етнографічної секції Снятинського відділу «Взаємної помочі галицьких і буковинських учителів і учительок» подарували музеєві шість таблиць із зразками вишивок [7, С. 419]. Того ж року 16 жовтня правління НТШ подякувало членам товариства, особливо вчителю Антонові Онищукові «за придбання предметів для музею» [24, С. 92]. Із записів в ІК НТШ дізнаємося, що 15 листопада 1912 р. п. Є. Онищукова зі с. Товмачик Коломийського повіту передала до музею вишиті уставки рукавів жіночих сорочок. Пам'ятки супроводжувалися детальним описом матеріалу, технік і місцевих назв візерунків. Тоді ж надійшли зразки вишивок із с. Вовчківці Снятинського повіту зібрані п. Равлюковою, дружиною Василя Равлюка, відомого просвітянина краю. Впродовж року музей збагатився зразками

гуцульської вишивки, яку передав відомий етнограф Володимир Шухевич [28, С. 34]. З ІК Музею НТШ довідуємося, що колекція вишивки до кінця 1912 р. поповнилася ще 220 зразками із с. Космач Косівського повіту.

1913 рік був не таким багатим на поповнення, але вперше вдалося придбати речі, що характеризують лемківську культуру, зокрема, з Кросненського повіту (тепер територія Польщі) і серед них сім вишивок [7, С. 422]. В ІК Музею НТШ від 18 травня 1913 р. записані зразки вишивок із сіл Жаб'є та Старі Кути Косівського повіту, які в 1911 році зібрав співробітник НТШ Богдан Заклинський народний вчитель із с. Жаб'є (тепер смт Верховина Івано-Франківської обл.).

Кушнір В. звертає увагу на важливу, на наш погляд, інформацію: «У травні 1914 р. НТШ домовилося з Національним музеєм про те, що останній не буде збирати матеріали з української етнографії <...>» [19, С. 154]. Аналіз сучасних колекцій цих музеїв свідчить, що Національний музей не був тоді послідовним у дотримванні тієї домовленості. У роки першої світової, згодом – українсько-польської війни фінансові справи НТШ були складними, проте, незважаючи на скруту, вдалося не лише зберегти майже всю музейну збірку, але й поповнити її. У 1918 р. закуплено колекцію із 1 078 предметів за 8 000 корон у вдови інженера Червінського [29, С. 106]. Серед інших цінних предметів з Гуцульщини були й вишивки [7, С. 422].

У міжвоєнний період завдяки підтримці української громадськості, зусиллям нечисленного наукового персоналу Музей НТШ зумів не лише протистояти асиміляторській політиці польської влади, але й стати доволі популярним культурно-освітнім закладом [18, С. 90 – 95]. Попри всі труднощі та проблеми Музейна збірка збільшилася у кілька разів.

В ІК № VII записано, що у 1933 році Музей НТШ отримав у дарунок від співробітників страхового товариства «Дністер» у Львові Романа Прихідько і Василя Фаркіби зразки вишивок із Городенки та Коломиї.

У 1935 – 1936 рр. колекція народної вишивки поповнюється на 148 одиниць, куплених музеєм у Збаразькому повіті на Тернопільщині [7, С. 424].

Із записів в ІК № IX дізнаємося, що у 1935 – 1936 рр. вчителька Ольга Ляшецька із Самбора збрала велику колекцію бойківської вишивки, зокрема, вишитих комірців від жіночих сорочок у селах Турківського та Старосамбірського повітів, яку подарувала Музею НТШ. До числа придбань того часу відноситься колекція покутських вишивок від Т. Пелеха зі Станіславова (тепер м. Івано-Франківськ) [16, С. 200.].

Дослідниця діяльності НТШ О. А. Сапеляк згадує про учня гімназії Коковського (ім'я не відоме) з м. Бережани на Тернопільщині, який писав Володимирі Гнатюку «...посилаю Вам вишивок із села Урмань Бережанського повіту» [24, С. 94].

У листопаді 1937 року до музею надійшло 56 нових експонатів, які передав Роман Гарасимчук із експедиції в Любачівський та Кросненський повіти (тепер територія Польщі [16, С. 200].

В історіографії музейної справи вказується, що у 1938 році були чи не найбільші надходження етнографічних пам'яток за час існування Музею НТШ. Серед 1 126 набутих предметів – 517 зразків народної вишивки [7, С. 424; 16, С. 200].

Останнім значним надходженням до фондів Музею НТШ перед його ліквідацією в 1940 р. була збірка сестри Северини (Стефанія Парилле). Черниця чину Сестер Василіанок, вчителька їхньої гімназії та керівник музею Стефанія Парилле наприкінці 1939 – на початку 1940 р., вже після приєднання Західної України до СРСР, передала в депозит Музею НТШ, поміж інших цінних і важливих пам'яток, зразки народної вишивки [16, С. 200]. Тепер вже історичний запис про передані тоді речі внесений в ІК № X Музею НТШ.

У міжвоєнні десятиліття Музей НТШ «<...> щороку отримувал у дарунок сотні вишивок <...>» [18, С. 91]. Власне зразки вишивок здебільшого нічого не коштували для музею, бо як правило це були фрагменти, переважно зношених речей, які охоче дарували їхні власники. Практично всі тогочасні надходження походять із західних теренів України.

Важливо зазначити науковий підхід учених НТШ до формування збірки свого музею. Велику роль у комплектуванні колекцій, створенні запитальників, їх розповсюдженні відігравали голова НТШ Михайло Грушевський, голова Етнографічної комісії Іван Франко та довголітній секретар цієї комісії Володимир Гнатюк. Вони неодноразово зверталися до громадськості з відозвами в яких інформували про Музей НТШ, про характер його збірки та закликали земляків, які мають етнографічні речі чи цілі колекції, дарувати їх музеєві [7, С.419]. Відозви містили методичні рекомендації, зокрема, про паспортизацію речі (де, коли і ким виготовлена, кому належала, легенди, перекази, пов'язані з нею) [7, С.419]]. Наприклад 30 червня 1904 р. у листі до Луки Гарматія Федір Вовк детально консультує його щодо підбору речей та особливо їхньої документації [24, С. 98].

Колекція зразків народної вишивки, успадкована Музеєм ЕХП, одна із не багатьох музейних колекцій, яка не зазнала брутального поділу, вчиненого 1940 р. під час реорганізації Музею НТШ. Кушнір В. зазначає, що: «Після приєднання Західної України до СРСР, у січні 1940 р. НТШ було розпущено. За рішенням уряду УРСР після травня 1940 року Культурно-історичний музей ліквідовується. Більша частина його етнографічної збірки (близько 15 тисяч предметів) перейшла до фондів Львівського державного етнографічного музею, а інші експонати розподілені між створеними у Львові новими музеями відповідного профілю» [18, С. 94]. Сьогодні згадана колекція – найбільша у зібранні Музею ЕХП. Вона нараховує близько 18 000 одиниць збереження, що

становить неоціненне надбання української культури та величезну інформаційну базу [1, С.18-19].

Ще на початку діяльності Музею НТШ його організатори започаткували ретельний облік набутих речей та їхнє, по мірі можливості, належне зберігання. Наступні покоління музейних працівників продовжували цю традицію упорядкування експонатів. Зразки вишивок це здебільшого невеликі клаптики тканини з вишивкою чи окремі деталі з чоловічого, жіночого вбрання та хатніх тканин із різних історико-етнографічних регіонів України. На момент ліквідації музею НТШ у колекції зберігалися зразки, зібрані приблизно з-понад 100 населених пунктів.

Пам'ятки, прикріплені на 2 000 картонних планшетах, зберігаються в окремому фондосховищі у спеціальних шафах із вертикальними окремими секціями в які вкладаються планшети. Зразки в межах картону згруповані, перш за все, за цілісністю виробу, наприклад, деталі однієї сорочки. По-друге за територіальною приналежністю знахідок, наприклад, з одного села, повіту чи регіону. Під кожною пам'яткою написані облікові позначки, що відображають її історичний рух, приналежність до певної інституції [21]. На звороті планшетів записані (іноді рукою респондентів) дуже важливі дані, пов'язані зі знахідкою. Наприклад, місцеві назви вишитого візерунку, техніки вишивання тощо. Слідуючи методичним настановам, інструкціям учених НТШ таку супроводжуючу легенду надавали респонденти на місцях, які проводили збирацьку роботу. Значна частина зразків нашита на картонні листи у спеціально виготовлених альбомах. Альбоми сформовані за географічним принципом, що полегшує роботу із пам'ятками.

Серед тих, хто прямо чи опосередковано опікувався збереженням, охороною колекції за останніх півстоліття були І Гургула, І. Добрянська, Н. Здоровега, О. Кубаєвич, О. Кульчицька, С. Сидорович, Л. Суха, зберігачі фонду «Народна вишивка»: Гонтар Т. О. (1970 - 1990), Булгакова Л. П. (1990 – 2010), Багнюк-Кайда О. (з 2010 р.).

Останніх півстоліття колекція народної вишивки найбільш затребувана в музейній збірці. До неї постійно звертаються науковці, художники, студенти, майстри народної творчості, пересічні вишивальниці, які, уважно вивчаючи колекційні зразки, знаходили натхнення до творчості. Серед них народні майстрині вишивальниці зі Львова З. Краковецька, О. Возниця, М. Калиняк, П. Криницька, О. Кулинич-Стахурська та інші.

Безцінна спадщина стала важливим джерелом у галузі мистецтвознавства та етнографії для багатьох наукових досліджень. Зокрема її опрацьовували Гарасимчук Р. [4, С. 72-89], Гургула І. [8], Добрянська І. О. Симоненко І. Ф. [10, С. 75-83], О. Кульчицька [15], Гонтар Т. О. [6, С. 66-83.], Матейко К. І. [20], Захарчук-Чугай Р. В. [11], Кара-Васильєва Т. В. [14], Булгакова-Ситник Л. П.

[2]. Музейна колекція також привертала увагу вчених з-поза меж України. Серед них дослідниці із США Мері Келлі [30], Любов Волинець [3].

Ми розглянули основні віхи формування колекції вишивки Музею НТШ і лише торкнулися її наукової вартості. Внесок, який зробили організатори Музею НТШ понад 100 років тому, згромадивши в складних історичних та економічних умовах вагоме зібрання пам'яток української культури – неоцінена спадщина для сучасників. Музейні колекції завжди динамічні. Пошуки раритетів, якими є українська народна вишивка, продовжуються новим поколінням музейних працівників.

Список використаної літератури:

1. Булгакова Л. Народна вишивка // Музей етнографії та художнього промислу Інститут народознавства НАН України. – Львів, 1996.
2. Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка. – Львів, 2005.
3. Волинець Л. Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. – Нью-Йорк, 1994.
4. Гарасимчук Р. П. Народное искусство Тернопольской области УССР // Советская этнография. – 1957. - №2.
5. Головацький І. З історії музейництва наукового товариства ім. Шевченка, зокрема музею історично-воєнних пам'яток у Львові та Празі // З історії Наукового товариства імені Шевченка. – Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. – Львів, 1997.
6. Гонтар Т. О. Художні особливості народного одягу українців західних областей Української РСР // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К., 1975.
7. Гонтар Т. Етнографічні колекції Музею НТШ // Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка. – Том ССХХІІІ. – Праці секції етнографії та фольклористики. – Львів, 1992.
8. Гургула І. Народне мистецтво західних областей України. – К., 1966.
9. Далі Музей НТШ.
10. Добрянська І. О., Симоненко І. Ф. Типи та колорит західно-української вишивки // Народна творчість та етнографія. – 1959. - № 2.
11. Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка (західні області України). – К., 1988.
12. Згідно постанови Ради Міністрів УРСР та ЦК Компартії України від 11 червня 1951 р. про об'єднання Етнографічного музею, який у післявоєнний період був переданий у систему АН УРСР, та Музею художньої промисловості Комітету Ради Міністрів УРСР у справі мистецтв в одну установу – Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР. З 1992 р. Музей етнографії та художнього промислу ввійшов у структуру Інституту народознавства НАН України.

13. Калашникова Н. М. Первая этнографическая выставка России // Славяне Европы и народы России. К 140-летию Первой этнографической выставки 1867 года – Санкт-Петербург, 2008.
14. Кара-Васильева Т. В. Українська вишивка. Альбом. – К., 1993.
15. Кульчицька О. Народний одяг західних областей УРСР: Альбом. – К., 1959.
16. Кушнір В. Збірка Львівського музею Наукового Товариства ім. Шевченка у 1920 1939 рр.: структура та розвиток // Волинський музей: історія і сучасність. – Науковий збірник. – Випуск 3. – Луцьк, 2004. – С. 198-201;
17. Кушнір В. Львівський музей Наукового товариства імені Тараса Шевченка у 1895 – 1914 рр. // Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ століття. – Випуск XLV. – Київ, 2004. – С.107-110;
18. Кушнір В. Розвиток і діяльність львівського Музею Наукового товариства ім. Шевченка у 1919 – 1940 рр. // Музеї народного мистецтва та національна культура. – Випуск XLIX. – Київ, 2006. – С. 90-94.
19. Кушнір В. Формування археологічних колекцій українських музеїв Галичини (1918 – 1939 рр.) // Народознавчі зошити. - №1 (103), 2012.
20. Матейко К. І. Український народний одяг. – К., 1977.
21. Музей НТШ (1895 –1940), у 1932 р. етнографічний відділ отримав назву Культурно-історичний музей; Львівський державний етнографічний музей (1940 – 1951); Музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (1951 – 1992); Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України з 1992 р.
22. Питання музейної діяльності НТШ розглядають: Гембарович М. Т., Гургула І. В., Івасюта М. К. З історії Українського державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К., 1959; Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. – К., 1989; Гонтар Т. Етнографічні колекції Музею НТШ // Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка. – Том ССХХІІІ. – Праці секції етнографії та фольклористики. – Львів, 1992; Сапеляк О. Етнографічні студії в науковому товаристві ім. Шевченка (1898 – 1939). – Львів, 2000; Кушнір В. Збірка Львівського музею Наукового Товариства ім. Шевченка у 1920 1939 рр.: структура та розвиток // Волинський музей: історія і сучасність. – Науковий збірник. – Випуск 3. – Луцьк, 2004. – С. 198-201; Кушнір В. Львівський музей Наукового товариства імені Тараса Шевченка у 1895 – 1914 рр. // Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ століття. – Випуск XLV. – Київ, 2004. – С.107-110; Кушнір В. Розвиток і діяльність львівського Музею Наукового товариства ім. Шевченка у 1919 – 1940 рр. // Музеї народного мистецтва та національна культура. – Випуск XLIX. – Київ, 2006. – С. 90-94.
23. Оперуємо даними взятими із Інвентарних книг Музею НТШ (далі ІК), що зберігаються в Архіві Інституту народознавства НАН України.

24. Сапеляк О. Етнографічні студії в науковому товаристві ім. Шевченка (1898 – 1939). – Львів, 2000.
25. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. – К., 1989.
26. Справозданє з музею за час від 1 мая до 31 серпня 1909 р. // Хроніка НТШ. – Львів, 1909. – Ч. 39.
27. Справозданє з музею за час від 1 вересня до 31 грудня 1911 р. // Хроніка НТШ. – Львів, 1911. – Ч. 48.
28. Справозданє з музею за час від 1 жовтня до 31 грудня 1912 р. // Хроніка НТШ. – Львів, 1912. – Ч. 52.
29. Стан музею в 1914 – 1920 рр. // Хроніка НТШ. – 1920. – Ч. 63 – 64. – Вип. IV.
30. Mary B. Kelly. Goddess Embroideries of Eastern Europe. – N.Y., 1989.

Рочняк Юрій Альфредович
кандидат архітектури, доцент
кафедра архітектурного проектування
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАЛІЗНИЧНІ ВОКЗАЛИ ЯК ЧАСТИНА АРХІТЕКТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КРАЮ

З технічним, комунікаційним і соціокультурним поступом зростає вплив глобалізації у багатьох сферах життя. Швидкий темп обміну інформацією, натиск комерції, уніфікації, розмивання власної сутності та неповторності викликають протилежну реакцію – відстоювання ідентичності. Ця категорія є багатогранною і у тому числі стосується архітектури та архітектурних пам'яток зокрема. В останній час маємо звернення до питання ідентичності в архітектурі ряду дослідників [Б.Черкес, А.Коломейцев та ін.].

З бурхливим поширенням залізничного транспорту в Європі від середини ХІХ ст. активно розвивається відповідна інженерно-будівельна інфраструктура. Вокзали стають однією з ознак залізниць і частиною архітектурного образу поселень. Прослідкуймо основні етапи формування архітектури будинків залізничних вокзалів, встановимо характерні компонувальні риси та їхній вплив на загальний образ архітектури поселень Галичини, Буковини і Закарпаття.

1. Перші вокзали появилися в Англії, яка була піонером розвитку залізниць. Для їхнього проектування часто бралися за зразок існуючі типи нетранспортних будинків, оскільки не було відповідних прототипів наземного чи водного транспорту. Відсутність витоків подібного роду пасажирських споруд скеровувало до пошуку і розробки нового виду громадських будівель. Для великих міст та вузлових станцій зразком слугували палацові споруди (звідси й назва «двірець» також в інших мовах). Зручне, достойне обслуговування і перебування пасажирів та бажання керівництва